

NEGYEDIK KORSZAK.

A SZÁSZOK BEJÖVETELÉTŐL.

26. §.

A szászok bejövele.

A harczok folyamát egy esemény szövi át, mely Erdélynek új telepeket, új népelemet hozott: a harmadik jogos nemzetet, a szászokat.

Ez iparos nemzet Erdélybe jövele korszakot alkot hazánk történetében, melyre a végpontot korunk tette fel.

Bejövetelök II. Gejza király gyermekkorára esik ¹⁾; míg a hazát Belus herceg, anyjáróli nagybátyja kormányzá, míg erélyes anyja, Ilona is ott állt a háttérben.

A szászok kik egyelőre flandriaiaknak, erdélyi németeknek, s végre miként ma is, szászoknak neveztetnek ²⁾, akkora

¹⁾ Különös, hogy ez eseményt egy chronistánk se jegyzé fel, s utólagos buvárlatokra kell támaszkodnunk. Egyébaránt e tárgy körül sokan fáradoztak már, mint: Honterus, Frank, Toppeltinus Lőrincz, Siglerus Márton, Haner György, Tröster János, Miles Mátyás, Kelpius Márton, Schmeiczel Márton, kiknek egy része a dákoktól, más része a gothoktól s más ősnépektől származtatá őket. Helyesebb nézet a mult század végén lépett közbe, mely a Gejza alatti beszármazás nyomán haladott. L. J. C. Eder, De Initiis Juri-busque primaevae Saxonum Trans. Viennae. 1792. Valamint Edernek Felmer, Schesaeus és Simigianushoz irt jegyzeteit. Die Grundverfassungen d. Sachs. Nation in Siebenb. Offenbach 1792. II. Kiadás Szeben. 1839. L. A. Schlözer, Geschichte d. Sachsen in Siebenb. Götting. 1795. Figyelmet kívánnak még: Ungr. Magazin II. 201. Provincialbätter V. 1. I. Quartalschrif. VI. 359. lapokon kezdődő czikkek.

²⁾ E nevezetek okleveleinkben: Flandrenses, Teutonicus ultrasilvani, hospites Teutonicus, Saxones. L. Eder, De Initiis Saxonum. 63. I. A Saxo = szász nevezet, gondolom 1206-ban jön legelőbb elő. L. Fejér, Cod. dipl. T. II. vol. I. 34. I. L. Schuller Umriss I. 62. I.

szerepet játszottak Erdély történetében, hogy eredetök bővebb tárgyalásánál egy kissé meg kell állapodnunk.

A magyar, székely, oláh mellé a negyedik nép lépik bennek Erdély szinpadára. Oly népelem simul be, mely egyelőre egy törpének tetszett, s csak miután lábát megvetheté, leplezle le óriási küldetését.

Erdély ez időben igen néptelen. Ha szinte betelepédtek volna is a magyarok: a bessenyők, kúnok folytonos beütése, a népességet igen megritkítá. Keleten ott állnak a székelyek; a magyarok inkább északon telepedtek le, mit maig is mutatnak a Szamos menti elpusztult magyar egyházak, s eloláhosodott egykori magyar falvak ¹⁾; nyugoton ott álltak az oláhok; hanem délről erdővadások, puszták nyultak még el, melyek új telepítvényeket fogadhattak be... Egy véletlen esemény csakhamar előidézte.

Mint a hagyomány mondja, a Rajnatorkolatnál, mikép ma is, a szárazföld alább állt a tengervízénél, s elboritástól nagy-szerű gáttöltések védék a parti lakosokat. Történik, mint hiszik 1135-ben, hogy a tenger a töltéseket elszakasztá, s Holland és Flandria egy részének falvait városait elboritá. A hontalan nép mi szétfuthatott, elmenekült, ott hagyá viz alá került honát, s más felé keresett hajlékot... Akár mi lett legyen oka, viz, belzavar, tulnépesedés, kereszthadjárat, vagy mindenik egyszerre: elég, hogy egy része Magyarország vendégszeretetéhez folyamodott, így jut egy sereg szász a Szepességre, s alapját veték a szepességi városoknak. Más része Erdélynek tartott.

Apró csapatokban kezdettek bejöni. Ugy látszik, csak helyet kerestek hová hontalan fejöket lehajtsák; nemzeti önállóságról nem is álmodoztak. Mert a mint bejöttek, s lefelé haladtak, Kolosvártt, Dézsen, Tordán, Enyeden, hol csak tanyát üthettek, azonnal letelepedtek. Így érkeztek el Vincz és Borberek tájára, melyen tul a szász föld kezdődik. ²⁾

¹⁾ Lásd e desolata ekklésiakról a nyomozódásokat, melyek felett Medgyes Lajos, lelkes hazánkfia, kezdé meg a szóváltást a Vasárnapi ujság 1856 évi folyamában, s a több lapokban foly.

²⁾ G. D. Teutsch, Geschichte d. Siebenb. Sachsen. 1852. I. 17–21. l.

Mely évben jött az első csapat, s melyben az utolsó, senki sem tudja megmondani. Rendesen 1141–43-ra teszik a történetbuvárok ¹⁾).

Vette legyen kezdetét bár miként, Géjza az ellenségeskedést folyvást szító görög császárság ellenében, benne dél-felől épp oly határvédet vélt felállíthatni, melyet a székelyek képeztek a kúnok ellenében keletfelől ²⁾). A bejött apró csapatok, ugylátszik, annyira megnyerék a magyarok s a király kedvét, hogy nagyobb csapatokat édesgettek be, s azok telepedési helyeül egy jókora pusztaságot (desertum) jeleltek ki a mai Szeben vidékén, mely egyelőre Szeben, Újegyház és Nagysinkszéket foglalhatá magába ³⁾); majd hozzá jött Szászváros, Szászsebes, Szerdahely, Kőhalom és Segesvár-szék területe is. Medgyes-szék bár ezekkel egy tagban fekszik, csak később jött velök kapcsolatba.

Mit egyelőre elfoglaltak, a Nagy-Küküllő, Maros és Olt folyamok között, az ugynevezett desertum, vagy mint a szászok sokáig nevezék „Das Alte Land”, nem terjedt száz négy-szeg mértföldre ⁴⁾); s azt sem egy tagban kapák, mert Fejérmegyének több foltja szakítá meg; Brassó és Besztercze vidéke pedig, melyek egészen külön fekszenek az eredeti szászföldtől, csak később jöttek település alá, honnan a nemzet közös területének engedett jogokban is, jóval később kezdettek részesülni.

Már csak a letelepedési mód is világossá teszi az utolagos buvárlatok azon véleményét, hogy több izben, s időközök multával szállingoztak be. Hogy Németországnak nem egy vidékéről jöttek, kétségtelenné teszi a szebeni, brassai és besz-

¹⁾ Számot egyedül a brassai templom falán volt annalis említ, e szavakban: 1143. Gejza II. Avus Andreae Regis Saxones evocavit in Transilvaniam. (Schwandner I, 885. l.) mely első tekintetre mutatja, hogy e felírás sokkal későbbi, L. Eder, De Initiis Sax. 65. 89. l. Felmerhez 14. l.

²⁾ Ide mutat szeben vidék régi pecsétének e felirata: Sigillum Cib. prov. ad retinendam Coronam. L. E pecsétről, Eder, De Initiis Sax. 145. Ungr. Magazin II. 498.

³⁾ Schuller, Umrise I. 70–71. l.

⁴⁾ 1848-ban az összes szászföld 190 □ mföldet tett, a tulajdonképpeni Provincia Cibiniensis tehetett 85 mföldet; Medgyes 11, Brassóvidék 31, Beszterczevidék 54 mfölden feküdt. L. Kőváry, Erd. Statistikája, 8–9. l.

terczei külön külön álló területek egymástól annyira elütő dialectusa, mely mind e napiglan csak annyira olvadhatott egybe, hogy alig hiszem, hogy tévedést támasztanék, ha azon közhiedelemmel fejezem ki magamat, mikép a külön vidéki szászok némely kifejezésekben annyira nem értik egymást, hogy kénytelenek magokat oláh nyelven egymással megértetni. Felesleges is emlitenünk, hogy e nyelv kétségtelenül a német nyelvből alakult, s hogy a német irodalmi nyelvtől igen messze távozott. Csak azt kívánjuk még, eredetökre vonatkozólag megjegyezni, hogy a beszterczei tájszólást kivéve, a többi inkább az alsó szászországi s hollandival rokon, azonban annyira felvegyülten a több német tartományok jellegével, hogy fel kell tennünk, mikép e bevándorlást Németország több vidékei létesítheték¹⁾. A beszterczei kiejtés sokat hasonlít az angolhoz.

Hogy Géjza király a szász nemzetet szabadság ígérete mellett hívta, kétséget nem szenved. Mily mellett, alább bővebb alkalmunk lesz tárgyalni. Itt csak be akarók mutatni az első flandriai telepet Szebenvidékén, a Fejérmegyéből kiszakított részekén²⁾; s ezennel a magyar és székely föld mellett, egy új kiváltságokkal bíró s egy új, amazoktól sok részt elütő institutiokkal felruházott földnek vettett meg alapja. Mig az erdélyi magyar föld lakossága részint nemes és jobbágy, mig a székely föld népe mind nemes, itt egy kis állam kezd képződni, melynek tagja csupán polgár, mely végig tiltakozott, ha valakit közülök a fejedelmek megakartak nemesíteni.

Bár mely évben s bár honnan jöjjenek, elég, hogy bejövételök Erdélyre nagy befolyással volt. Nem mintha – miképp némelyek elhithetni szeretik – ők hozták volna a civilizatio magvát Erdélybe. Mert akkor már a mezőgazdaszat illő lábon állt; a föld és szőlőmivelés meglehetősen kinötte magát;

¹⁾ C. Schuller, Umrisse I. 65. l.

²⁾ Fejérmegye elején roppant kiterjedésű. Alkalmasint az Erdélyt elfoglaló Tihó vezér, vagy a déli részeket szervező Gyula vezér vevé saját családja számára, mig a többi nemzetségeket észak felé látók letelepedni. Fejérmegye déli része, alkalmasint Gyula családja buktával válhatott ugynevezett királyföldé. Bejövén a szászok, belőle 9 szász törvényhatóság alakult; kiszakadt továbbá Fagaras földé, s Felsőfejérmegye tán 18 darabban.

legelőinket, erdeinket, ménesek, szarvasmarha nyájak, sertés csordák boríták, a majorság most ismeretes fajai már mind tenyésznek; erdeinken a vadászat, folyóinkban s mesterségesen feldugott tavainkban, melyek nyomai most is láthatók, a halászat nagyban üzetett ¹⁾). Mint okleveleink mutatják, az ipar sem volt hazánkban idegen, az aranyhímzés és ékszerészet magas állását tanusítják az akkori templomi ékességek; a méhszer-főzés, csizmadiaság, timárság, asztalosság, esztergásság, kerégyártás, szőcsség, takácsság, kovácsság, bodnárság, fazakosság, csemegesítés s több mesterség, képfaragás szépen virágzott ²⁾). Csak a kereskedés pangott még; azon segíthettek volna sokat a szászok; de e nép iparos volt s az ma is, nem volt s ma sem oly kereskedő nép, mely kereskedést teremtsen egy országnak. Azonban tagadni nem szabad, hogy a szász új ismeretekkel új fogalmakkal gazdagított. Hol addig csak lovagvár és falu állt, városokat kezdenek alapítani ³⁾). A földmivelés mellé az ipar és kereskedelmet, s az ország két kiváltságos osztálya, a papság és nemesség mellé, felléptették a harmadik szabad osztályt – a polgárságot... De ha hoztak üdvöst, hozták azt is, hogy e percztől fogva különködő irányuk, mint sárga fonal vonul át történetünkben.

27. §.

II. Gejza, III. István, II. László, IV. István királyok.
(1141–1173)

Miután tehát új vendégeinket bemutattuk, visszatérünk a hon közös története folyamához.

II. Gejza tizenegy éves korában lép trónra, 1141 febr. 16-án. Testvérei kicsinyek, nincs kivel feldarabolni a birodalmat, csend van a hazában; de még sem vagyunk háboru nélkül, Boris 1145-ben ismét elkezdí trónkövetelési nyugtalan-

¹⁾ V. össze Fejér Cod. dipl. II. 64. 94. l.

²⁾ A naptári krónikák szerint, melyeknek azonban kútfejeit nem ismerjük, Medgyest, 1146 Szász-Sebest 1150, Szebent 1160, Kolozsvárt 1178, Segesvárt 1198, Szerdahely és Szászvárost 1200, Brassót 1203-ban kezdték építeni.

³⁾ L. Egy oklevelekre alapított értekezést, F. M. or. Minerva 1827. aug.

kodásait. Henrik osztrák herceghez fordult. S minthogy a gyermek Gejza és az ország a keleti eredetű királyné befolyása alatt állt: Boris tekintélyes támogatást kapott Németországból. Henrik herceg 1146-ban sereget vezetett hazánkra, Gejza a Lajtaig ment elébe. A két sereg csatára szállt, az előcsapat, melyet a magyarhoni besenyő-székelyek képeztek, megfutott ugyan; de azért a győzelem a magyará lön ¹⁾. S Henrik és Boris visszavonult.

Gejza miután testvérei, László és István hercegek felnöttek, 1152-ben, maga is kiadta nekik a harmadrészt ²⁾, melyhez a tengerpart is tartozott, mit nem birván megoltalmazni, a három királyi testvér közt az egyetértés csakhamar felbomlott. A hercegek I. Manó, görög császárhoz futnak, ki őket nem csak szívesen fogadja, de sereggel ellátni is hajlandó volt.

A haza két tűz közé szorított. A görög és római császár szövetsége közti választás került ismét szőnyegre. A hon újra megszakadott. A keleti részek s a hercegek kelethez, a nyugoti rész, illetőleg Magyarország és királya pedig a római párthoz nyilatkozott. Mind kettőnek tekintélyes sulyja van: Manó a görög, s rőtszakállu Frigyes a római császár, mindketten elfoglalási szándékkal kezdenek beavatkozni.

Manó, görög császár 1155-ben megjött, meg vele hercegeink. Gejza szép sereggel elébe megy, kik közt a római párttal tartó erdélyi szászokat is ott látjuk ³⁾, s a király úgy megverte őket, hogy István herceg többé nem próbált, hanem Manóval visszament. A görög udvarban nősült. A hon lecsendesült. Azonban II. Gejza, a fiatal király, 1161-ben egész váratlanul meghal, a viszály ujra kitört.

A trónt 1161-ben ismét gyermek, III. István, II. Gejza 15 éves fia foglalja el. A trón ez ingatag állásából a fejlett ki, hogy II. Gejza halála után, tizenkét éven át, a nemzet függetlensége kockán áll, s hazánk szinte a byzanci udvar zsákmányává lön.

¹⁾ Thuróczi II. 66.

²⁾ Thuróczi P. II. Cap. 65. Hogy ezen itt lekorholt székelyek nem az erdélyiek, felvilágosítá Jerney, Keleti utazása I. 260. l.

³⁾ Szalai Magyar. Történet. I. 249. l.

A nagyravágyó I. Manó császár II. Gejza király pártos testvéreit Istvánt és Lászlót tovább is támogatja.

III. István alig ül be, Manó már ott áll a hon határán, a vele sógorosodott István hercezet trónra akarja hozni; közeledésére, a gyermek királyt anyja odább szállítja. A két sereg szembe megy. Alkudozás kezdődik, s Manó, midőn látná, hogy Magyarhon sógora kezében függetlenségét nem látja biztosítva, a hozzá menekült László herczeggel kínálja a magyarokat, úgy hogy sógora csak trónörökös legyen: mi elfogadtatott.

És 1162-ben, a herczeg II. László név alatt, trónra lépett. Mindenki szerette őt mint gyűlölte testvérét, Istvánt. Azonban II. László király fél év mulva meghal, útat nyit a trónra testvérenek.

A gyűlölt férfi IV. István név alatt lép be, 1163-ban, de csak pártjának lön királya. Hogy is tarthatta volna magát a kis görög párt a hatalmas Sándor pápa alatt, ki a világi hatalmak fejét, a császárt is, a szó teljes értelmében lába alá hajtá. A csodákat tevő Bánfi Lukács, esztergomi ersek, zászlót ragad, Istvánt bitorlónak kiáltja, s még azon évben a hazából kiűzik.

A pár év előtt trónvesztett III. István 1163-ban tehát újra trónra ül. A papság buzgalmát megkivánta hálálni. Így látjuk, hogy 1163-ban, Szt. Margit monostorának, mit Álmos herczeg a Meszes kapujához alapít, hihetőleg, hogy az Erdélybe jövők jó szállással láttassanak el: az ott átvonuló sószállító szekerektől egyegy kő-sót rendel ¹⁾.

De a más István, kit IV. István név alatt látánk, nem szünt meg a trónt követelni. Sógora, a görög császár 1165-ben sereg élén újra beindítá. Hadaink ismét elébe mentek. A csaták megkezdődnek, s mint folynának, IV. István Zimonyvárába szorul, hol övéi mérgétől meghal ²⁾. Meghalt, de azért Manó császár foglalási vágyaival nem hagyott fel: más évben, 1166-ban, serge egy részét Moldva felől Erdélyre küldé, s azt pusztítottá ³⁾.

¹⁾ Fejér Cod. dipl. II. 170. ²⁾ Pray, Annales Reg Hung. I. 154.

³⁾ Pray Annales I. 157 Ezen időre egy oklevelünk van, mit Fejér (Cod.

E vész alig mult el, a béke alig állt helyre, III. István téstvérenek, Béla herczegnek ujra kiszakítá a herczegi részt. A görög udvar új tápot kap nagyszerű tervére, Béla herczeget fiának fogadván, bizánczi császárnak nézi ki, csakhogy Magyarhont elnyelhesse. Azonban a sors a tervbe belejászott: a fiatal, huszónhét éves III. István király, 1173-ban, magtalanul hal el, Manó császárnak pedig fia születik; az egyesítési terv füstbe megy; Béla herczeg trónra jött.

28. §.

III. Béla király.

(1173–1196.)

A görög császárok azon terve, hogy Magyarhont magukhoz csatolják, Bélával legmesszibb haladott volt. Manó császár őt fiának és következőjének fogadta, magánál képezte. Béla tíz évi ott tartzkodása után, Constanczinápolyból hazajött, s 1173-ban magyar király lön.

III. Béla király a görög udvar fényét, szokásait megszokva, első neje után a görög, második után a szintoly pompát űző francia udvarral sogorosodva, kedvet kapott a magyar királyi udvarba is némi fényt hozni. Hogy ezt elérje, többek közt behozá az írásbani folyamodást, s írásbani válaszolást ¹⁾; mely míg egyfelől a népet a királytól elzárá, a nemzet keblében a tudás s mivelődés vágyát nagyban serkenté.

Béla Manó császárrali barátságát továbbis fentartotta. Nem csak, sőt midőn a görög udvart az elényomulni készülő törökség fenyegetné, s a császár ellenek 1176-ban fegyvert ragad:

dipl. II. 179.) közölt, s melyből azt látjuk, hogy a kétes körülményeket a szászok arra használák fel, hogy III. Istvántól 1167-ben egy oklevelet eszközltek, mely arról szól, hogy Szeben, s illetőleg a papság és nép magának ispánt választhasson, hogy magyar ember köztök földbirtokot ne szerzechessen stb. De ez oklevél kétség alatt áll, még Neugeboren senator sem sorozta diplomáink közé. (L. Tentamen Indicis Diplomatici etc. az Archiv d. Vereins III k. 1. f. végít.

¹⁾ Fejér, Cod. Dipl. II. 198. 1.

Béla szép segély serget indit melléje, kik őt Kis-Ázsiába kísérték. Hogy e hadjáratban erdélyiek is részt vettek, mutatja az, hogy a horvátországi bán mellett, ott áll Lestár, Erdély legelső ismeretes vajdája ¹⁾. Mindazáltal a csata oly rosszul ütött ki, hogy magát Manó császárt is, csak nagy nehezen leheté kiszabadítani a harcz viharából. A megmentők között két erdélyi, Job és Tamás testvérek, annyira kitevék magokat, hogy hazajöven, őket Béla király Dobokamegyében kilencz faluval ajándékozta meg. Jób a most is virágzó czegei gr. Wass család ot alapítja, mely hős tettének jutalmát mind e napig élvezi ²⁾.

A keleti császárrali barátságért azonban a nyugotiak rokonszenvét sem kockáztatá; nehogy a pápa és papság féltékenykedése pártokra szakasza az országot: fiaival, kikben a nyugoti párt több garantiát látott, megosztá a kormányt. Imrét 1185-ben második királylyá koronáztatá; Endrének pedig kiadá a hercegi részt.

Hogy kapta III. Béla Magyarhont, nem elég világos, de hogyan volt alatta szervezve, arra meglehetősen kétségtelen a dattal birunk, mit megemlíteni, azt hiszem nem érdektelen. Ez időben Magyarhon már Dalmatia, Horvátország és Bosnia birtokában van. Fővárosa még Esztergom, mert Buda csak két század mulva lett azzá. A megyék száma hetvenkettő. Az egyházi igazgatás az esztergomi és kalocsai érsekek alatt már ki van fejlődve: az esztergomi alatt van a hat nyugoti püspökség, a kalocsai alatt a négy déli, s azok közt Erdély is ³⁾.

Megemlítettik egyszersmind a király közjövödelme is, mely mintegy 200,000 márka ezüstre van számítva. Ezek sorában látjuk, mintha az erdélyi szászok 15,000 markát fizetnének évenként; de ez az II. Endre diplomája beli 500 markával szemben, oly óriási összeg, hogy hitelességét kétség alá kell vonnunk ⁴⁾.

¹⁾ Az adomány levél Lobot ír, azt gondolom Jóbot akar írni. Fejér, Cod. dipl. II. 201. IV. Béla megerősítő okmánya keltét 1182-re teszi. L. ez okmány hibátlanabbul, Fejér, Cod. dipl. VII. vol. 4. 83. l. L. gr. Wass Családot, Erd. nev. családai 251. l.

²⁾ Fejér, Cod. dipl. II. 202. l.

³⁾ Fejér, Cod. dipl. II. 217.

⁴⁾ L. e pontra, Schuller, Umrisse et Krit. Stud. I. 91–3. l.

Fájlalni lehet, hogy a fennebbi adatok közt Erdély politikai szervezetére mit sem jegyeztek fel; mindazáltal az egyházi ügyekre e kor meglehetősen világot vet.

Történik ugyanis, hogy III. Béla király, az erdélyi szászokért felállított szebeni prépostságnak azon messze ható horderejű kiváltságot adja, hogy ezen túl legyen az erdélyi püspökség fensőbbisége alól kivéve, s a világi ügyekben magától a királytól, az egyháziakban pedig egyelőre egyenesen a pápától, később pedig az Erdély felett pásztorkodó kalocsai érsekséget mellőzve, egyenesen az esztergomi széktől legyen függővé¹⁾.

Nevezetes okmány reánk nézve, mert a szász nemzet erdélyi helyzetének első ismeretes történelmi alapköve. De nevezetes volt a papságra nézve is, mert általa a prépost mintegy a szászok püspökévé neveztetett, mi nem kevesebbet tett, minthogy ezután a szászok külön önálló egyházi kormánynyal birjanak, a tizedet a nemzet főpapja huzza, s abból az erdélyi püspökséget ne részesítse.

Adorján, erdélyi püspököt sok oldalról bántá e kiváltság, de alkalmasint leginkább a tized elvesztése, melynek itt is mint mindenütt $\frac{3}{4}$ -dét a püspökök vevék, míg a kisebb papságnak csak is csekélységet, az $\frac{1}{4}$ -dét hagyák oda²⁾. Ide járult még az is, hogy a szebeni prépost a kiváltság levélnek oly széles magyarázatot ada, melynélfogva a tizedet a szász nemzet minden tagjától szedetni kezdé³⁾.

Természetesen, ebből heves vita fejlett ki. Adorján püspök az ügyet III. Celestin pápa elébe vivé, ki Gergely bibornokot, Magyarhonbani apostoli követét arra utasítá, hogy kérje fel III. Béla királyt, hogy a prépostságnak adott kiváltságnak, mint szerzője, adja magyarázatát. A király engedett, s 1189-ben Adorjánnak kedvezőleg úgy fejté meg, mikép ő a prépostság hatóságát csak is a flandriaiak azon törzstelepére kívánta kiterjeszteni, kiket Gejza király, az ő atyja, a Szeben vidéki pusztaságra hivatott és telepített⁴⁾.

¹⁾ Fejér, Cod. dipl. II. 420. l.

²⁾ II. Ulászló kir. Decret, III. 50 art.

³⁾ L. Schuller, Umrissé u. kirt. Stud. I. 95–100.

⁴⁾ Fejér, Cod. dipl. II. 250. 348–49. l.

Azonban az engedni nem igen hajlandó Adorján püspök e magyarázattal sem elégedett meg. Ugy látszik, magának a prépostság fenállásának izent hadat. S oda csigázta a dolgot, hogy végtére is a pápa veté közbe magát, s Adorjánt, ha e prépostságot tovább is zaklatja, 1191-ben egyházi átokkal fenyegeté ¹⁾.

És Adorján püspök ellenében csekélyebb fegyver nem is igen használt volna. Ha jogait kockán látá, a fegyver hatalmát is elévette. E történt a kolosmonostori apátsággal. Nem tudni már mi okból, népét felülteté, a monostorra jött, azt hatalmába keríté, az apáturt elfogta, fogságra vetette, s a monostor kiváltságait megégeté ²⁾. Különös jelenet lenne most, de nem volt akkor, mert csak is a magyarhoni papok nyomdokit követé, kik elgazdagodván, a törvényeket annyira tapodák, hogy széltére kezdének házasodni ³⁾. Azonban, III. Béla ezen monostornak akkora szükségességét látá, hogy a mellette épült Kolosvárt, hová a szászok római romokból a mai óvárt építették vala, mintegy támaszul, gyaníthatólag 1192-ben, ez apátságnak adományozá ⁴⁾.

Nem volt elég, hogy Béla a szebeni prépostságot s a kolosmonostori apátságot ennyi kegygyel halmozá, még ujat is állított, még pedig egy uj szerzet, a cisterciták részére, mely azon időben Franciaországban fényben állt; mivel hihetően második nevének kívánt kedveskedni. Két ily apátság igényli figyelmünket: az egyik az egresi, mely vajjon Erdélyben feködt-e vagy Magyarhonban, kétség alatt áll; de hogy itt birtokai voltak, azt ismerjük. A másik a kerczi apátság, az Olt partján, Szeben és Fogaras közt, melynek ma csak romjait birjuk ⁵⁾, s a másfelé nyílt országút még faluját is oda hagyta a feledékenységnek ⁶⁾.

¹⁾ Fejér, Cod. Dipl. II. 276. A Szeben vidékén kívül eső területen, a püspök mégis győzött, mert 1203 jan. 10-én a szász-sebesi dekánssággal a püspöki jövedelmek beszolgáltatása iránt, egyezkedésre lép. Fejér, Cod. dipl. II. 421. l.

²⁾ Fejér, Cod. dipl. III. 386.

³⁾ Fejér, Cod. dipl. II. 340.

⁴⁾ Szegedi, Synops. vitae Reg. 350. l.

⁵⁾ L. Erdély Régiségei 238. l.

⁶⁾ Mikor alapítá nem tudni. A cisterciták Magyarhonban legelőszőr 1183-ban említettnek (Fejér, II. 202.) A kerczi apátság először 1223-ban jön elő. Schuller I. 101. l.

Még csak annyit Béla korához, hogy alatta egy adat merült fel, mely világos tanubizonyság arra, hogy a magyar főnemesség már akkor nemcsak hogy tanult, de külföldet is látogatta. Egy Bethlen fiu tanult és halt el (1175) Párisban, kiről bárha csak is azon tudositást birjuk, hogy semmi adóságot sem hagyott hátra ¹⁾; megis reá, a tudományoknak annyit áldozott Bethlenek annyival büszkébbek lehetnek, hogy a család első ismeretes okmánya a nemzetmívelődés történetében merült fel, minek Erdélyben folyvást zászlóvivői valának. Ily politikai és egyházi intézkedések közepette lepi meg a derék királyt a halál, 1196-ban.

29. §.

Imre és III. László királyok.
(1196–1205)

A királyi pálczát, mit eddig atyjával osztott, a derék atya nagyobb fia Imre király, 1196-ban osztatlanul veszi fel.

Testvére Endre, a részek hercege, nem volt a pápai s papi befolyás alatt lévő apja s testvére kormányával megelekedve; s tán hogy becsvágyának más tért nyissanak, III. Béla szép összeg pénzt vég hagyományozott Endre hercegnek, hogy azzal hadi népet vigyen a szentföldre. Azonban a mint atyjok behunya szemét, egészen más terveket vett, s a pápa, ki már ekkor nagy hatalommal birt, a vég hagyomány teljesítését 1198-tól többször, de mind hasztalan sürgeté ²⁾.

Ekkor, mintha e sürgetésnek engedne, herczegségében, melyhez Horvátország és Dalmatia is tartozott, szép serget gyűjt össze, s azt a pápa 1198 maj. 16. kelt átokfenyegetése daczára ³⁾, a papoknak mindenben engedelmeskedő s adományozni kész testvére s királya ellen fordítá. Apró csaták után, a mint a Dráva vizénél a két tábor egymással szemben áll, Imre ki-

¹⁾ Fejér, Cod. dipl. II. 189. Egy más Bethlen 1183-ban prépost. Fejér II. 204. l.

²⁾ Fejér, Cod. dipl. II. 313. sat. l.

³⁾ Fejér, Cod. dipl. II. 316. l.

rály 1202-ben egy a magyart gyönyörűen jellemző epizódot fejt ki. Minden véres csatát reméll. Imre király egy napon leteszi fegyverét, lovag-vesszőt vesz kezébe, testvére táborába megy, s a sereg roppant bámulatára testvére sátra előtt megjelenik. A két magyar tábor királya e merész s feláldozó fellepésére fejet hajt: pártos öcscsét karon fogva táborából kivezeti, elzárhatja, s a csatáknak véget vet,

A nemes király gyengülni kezd, testvérét fogságából kihatja, fiának gyámjává rendeli, s kis fiát, III. Lászlót királyi koronázta, oltalmába ajánlja. S 1204 végén meghal.

Azonban rosszul számított, mert Endre nem gyám, hanem király akart lenni. A viszály kitört. Az özvegy királyné kis koronás fiával Austriába fut, mely már ekkor örgrófságból hercegség lett, s a mostani várpalota már épül, – honnan midőn sereg élén beakarnák hozni, 1205 máj. 7-én hirtelen meghalt, a trónt üresen hagyta; s Endre mi után oly rég vágyott, a királyságot, megkapta,

30. §.

II. Endre király. (1205–1235.)

II. Endre 1205 máj. 29-én teszi fejére a koronát. Uralkodása kezdetével Erdély történelme felett kezdődik a világosság.

A nagy vágyokkal, de kevés önállósággal felruházott II. Endre csak miután tronra jött, bizonyítható be teljesen, hogy a kormány gyepeljét tartani sokkal nehezebb, mint az ellenzék élén állani. A belvillongások, külbeütések, a pápa és császár beavatkozni akarása, a hon eredeti szervezetét megingatja, s a papságot és főnemességet roppant követelésekre ragadta. Minden jogositva érzi magát a kormány gyepeljébe kapcsolni, s minden csak adományozás által volt visszaszorítható.

Nehezíté a kormányzást, hogy a nagyravágyó királyné merani Gertrud is beleegyezett a dolgokba, s tervei kivételére többire idegeneket használt; mit más király tételével akart a hon ellenminázni; kit egyelőre Gejzában, III. Béla király öcscsében, majd mint látandjuk, közelebb kerestek. Minden ide-

gen közt a legnagyobb zavart, a királyné testvérei: Berthold prepost, s Eckbert bambergi püspök idéztek elő; kiknek elsejét, Bertholdot 1206-ban, a pápa ellenzése daczára, mind a mellett, hogy a kivántató harmincz éves életkorból még sok hiányzott, kalocsai érsekké tevé, ki az esztergomi érsekséggel az elsőség felett azonnal hosszas vizáلكodást idéze elő ¹⁾.

Az idegenek kegyelését Erdélyben Benedek vajda alatt ²⁾ 1206-ban azzal kezdé meg, hogy Krakkó, Igen szász lakosait, kik az erdélyi ugynevezett hegyaljai szőlőket plántálták, kiveszi a vajdák s majd minden közteher alól ³⁾.

Berthold, mint kalocsai ersek, Erdélynek is főpapjává lévén, része lehetett az udvar azon szándékában is, melyszerint 1211-ben a megürült ⁴⁾ szebeni prépostságot püspökséggé akarák emelni, mi ellen az erdélyi püspök, minthogy püspöksége ez által roppantul gyengült volna, keményen kikelt, s csak a pápa e nézetből kemény ellenzésére maradt el ⁵⁾.

Sokkal nagyobb terv kísértetett meg a Barczaságon, melyet még akkor a szászok nem telepedtek vala be, s mit, mint lakatlant, II. Endre király 1211-ben a német lovagrendnek adományozott ⁶⁾; egy oly rendnek mely egyelőre a kereszteshadak betegápolójaképp áll fel, de később elhatalmasodik, harczossá lesz; s itt is a végszék megoltalmazását vállalja magára ⁷⁾. Nagy terhet vettek magokra, Erdély dél–

¹⁾ Berthold ügye nevezetes világot vet a papság tudományossága állására. A pápa Bertholdot vizgálat alá vetteti, s ugy találák, hogy olvasni tud, s a grammatikából is meglehetősen felel. (Fejér, Cod. III. vol. 1. 29. 49). De mivel csak 25 éves, nagy bajjal erősíté meg. (Fejér, ugyanott 53. l. Később Rudimentát tanulni Viczenzába megy. (Fejér, III. 1. 75).

²⁾ Benedek vajda 1206–9. Fejér, III. vol. 1. 32. 83. l.

³⁾ Fejér, Cod. d. III. vol. 1. 33. l.

⁴⁾ Fejér, III. vol. 1. 113.

⁵⁾ Fejér, Cod. III. vol. 1. 134.

⁶⁾ E rend 1191-ben kap pápai megerősítést. Öltözete fejr köpeny, fekete kereszttel. Másfelé is adományoznak nekik. Az erdélyiektől l. ily czimű könyvet: Geschichtliche Darstellung d. Deutschen Ordens in Siebenbürgen, von Alex. gr. Bethlen. Wien. 1831. Értekezést, többek közt, Schuller, Archiv I. 161–262. l. Nevök ekkor Cruciferi de hospitali S. Mariae Teutonicorum quondam in Jerusalem, nunc in Acaron. Fejér, Cod. dipl. III. 1. 106. l.

⁷⁾ Fejér, Cod. dipl. III. vol. 1. 117.

felének a folyvást bebecsapó kúnok elleni oltalmazását; de nagy kiváltságokat is kaptak, többek közt azt, hogy egyenest a királytól függjenek, s a Barczasággal mint sajátjokkal rendelkezzenek; csupán kőfallal erődített vár és városok építhetésétől voltak eltiltva.

Ily intézkedések közepette még azt is megérte Erdély, hogy Mihály vajdája ¹⁾ 1212-ben bánná lész, s helyén Berthold jelenik meg ²⁾, s így Erdélynek főpapja s főkormányzója lön egyszersmind.

A fiatal s meglehetősen éretlen Berthold ily előtérbe állítása általános békétlenséget idézett elő a hazában; és a boszszuság telt poharát egy esemény csakhamar csordultig töltötte. Ugyan is II. Endre a Galliczia feletti véduralom fentarthatása érdekében folytatott gyümölcstelen hadjáratra, 1213-ban, újra kimegy. Mig oda jár, a királyné és testvérei ellen hatalmas ellenmozgalom kél fel, melynek több főember közt az esztergomi érsek is tudója. A forrongó kedélyeket egy merény 1214-ben lángra lobbantja. Miként némely krónisták hinni szeretik, a történik, hogy Berthold a szép Bánk bánné ellenében erőszakot követ el: miként Róma egykor a királya által megtámadott Lucretia érdekében, a magyar főurak is e merényre fegyverhez kaptak, Gertrud királynét a királyi palotában megrohanták, s összevagdalták ³⁾. Bertholdot kiszalaszták az országból ⁴⁾; s az erdélyi vajdaságban, 1213-ban Miklós, 1214-ben

¹⁾ Mihály, vajda 1209–12-ben volt. L. Fejér, Cod. dipl. III. vol. 1. 78. sat. 1.

²⁾ Berthold vajda. Fejér, Cod. dipl. III. vol. 1. 116. viselte 1213-ig 1. Fejér, Index Cod. dipl. Hung. Stirpis Arpadiane. Bundae 1830. 101. 1.

³⁾ E merénylet részesei voltak: Bánk bán a nádor (Fejér, Cod. dipl. IV. vol. III. 61), Péter, bihari főispán (Fejér, Cod. IV. I. 68). Simon bán (Fejér, III. I. 152) János, esztergomi érsek ily kétképpen pontozható kétértelmű levelet intéze a főnökökhez: Reginam occidere nolite timere bonum est, si omnes consentiunt ego non contradico. (Katona V. 202). Céljok, hogy II. András fiát tegyék trónra, (Fejér III. vol. 1. 163). Lásd ide Szalay, Magy. orsz. Tört. I. 285–6. l.

⁴⁾ Mikor a királyi kincsekből felrakodik. (Fejér, III, vol. 1. 166.) Később a királylyal kibékül, 1218-ban aquilaei patriarca lesz, † 1251. Pray Annal I. 124.

Gyula, a Lestard vajda fia jelenik meg ki már egyszersmind szolnoki főispán is ¹⁾.

III. Endre a pártosokkal haragját bár nem érezteté, a közvélemény mégis mind inkább kezdte tőle fiához hajolni. A pápa is folyvást sürgeté, hogy beváltsa fogadását, melynek következtében a szt. földre hadjáratat kell vala fölvennie. A két érdek abban egyezett meg, hogy II. Endre, mielőtt szt. útjára kelne, fiát, Bélát, ifjabb királynak koronáztassa. Ugylön, Bélát 1216-ban megkoronáztatá ²⁾, az ország kormányát többek közt János esztergomi ersekre bizá; s 1217 augusztusában kereszthadjáratra indult.

Roppant pénzt, szép serget vitt, mert csak a lovasságot tizezre teszik. A hadjáratban, melynek vitézei kereszttel voltak jeelve, az erdélyiek is részt vettek, magyarokat, székeleyeket látunk köztök ³⁾, különösen a szászokat említik ⁴⁾. Királyunk odaérkezett, a saráczenokkal Jerusalemben megsabeditására három eredménytelen csatát vív: de a hideg beáll, ellensége harcolási módjával is ismeretlen lévén, jónak látta visszavonulni, s más évben, 1218 év tavaszán, vissza érkezett ⁵⁾.

Honn üres pénztár, felfordult rend várta, mert a féktelen nagyok János esztergomi érseket, kit kormányzónak hagyott volt, elüldözék, fogságra veték. Az ersekkel káptalana is sokat szenvedett, miért is 1219-ben II. Endre Felvinczet, az esztergomi káptalannak adományozza, s a káptalant Jenke vajda által be is igtatattja ⁶⁾.

Hazajövéen, gondját a rend helyreállítására forditá. Mint minden bajában, a pápát segítségére szolitá, ki őt ezúttal is hatalmasan támogató. De azért a mozgalom forrt, merre azok, kikre

¹⁾ Miklós vajda 1313-ban mint vajda írja alá ugyanazon oklevelet, melyet Berthold csak mint érsek. (Fejér III. I. 148) Gyula mint vajda és szolnoki ispán aláír. Fejér III. vol. I. 163. I.

²⁾ Pray, Hist. Reg. Hung. I. 204.

³⁾ Keza, Chronic. Horányi kiadása. 127.

⁴⁾ Katona, Hist. Crit. V. 259.

⁵⁾ Új magy. Muzeum 1851. VI.

⁶⁾ Fejér, III. vol. I. 269 Nemz. Tars. 1833 II. 317. Majd 1231-ben minden itt átmenő szekér sóból a káptalannak egy darabot rendel. Fejér, III. vol. II. 224. V. vol. II. 334.

az ellenzék feje, Béla herceg támaszkodott, a kisebb nemeség, nem kevesebbet követelt, minthogy az egyes hatalmasok kezére játszott koronajószágok visszaszereztesse, s a közigazgatásba ők is befolyást nyerjenek ¹⁾.

A koronajószágok érdekében tett fellelések Erdélyre is kihatottak. Mint említők, Barcza gyönyörű vidékét tíz év előtt II. Endre a német lovagrendnek adományozta volt: 1221-ben visszavételését elrendelék ²⁾... Azonban most figyelmünket egy századokra kiható esemény veszi igénybe.

Az egyes részek feletti intézkedés folyamatát a nemzet ohajtása kielégítése szakasztá meg. A Béla herceg, mint ifjabb király által vezetett ellenzék, a Szt. István által adott, s azóta folyvást csonkított jogokat újra kívánta formuláztatni. Ohajtása mind hangosabban nyilatkozott. S II. Endrének csak ket-
tő közt volt választása, lemondani a trónról népszerű fia részére; vagy követni János angol király példáját ki néhány év előtt (1215 jun. 5.), népét az angol szabadságot megalapító magna chartával engesztelte ki, Endre nem sokat habozott, úgy is egy szabad nemzet felett, törvényszabta korlátok közt uralkodni, csak az eddigi kormányzat folytatása volt: honnan 1222-ben kiadta a híres aranypecsétű szabadságlevelet, mely a magyar nemzet további alkotmányos életének alapjává lőn ³⁾. Mi szóról szóra így hangzik.

A szent háromság és oszolhatlan egység nevében. Endre, Isten kegyelméből Magyar-, Dalmát-, Horvátország, Ráma, Szerbia, Galiczia örökös királya. Mivel mind országunk nemeseinek, mind másoknak is szent István királytól alapított

¹⁾ Fejér, Cod. dipl. III. vol. II. 253. IV. vol. I. 72. sat.

²⁾ Okl. Schuller, Archiv. I. 188. l.

³⁾ A magyar és angol alkotmány levél parallelait I. gr. Kemény Józseftől, Kurz, Magazin II. 181–195. További összehasonlításokat, I. Új magy. Múzeum. 1853 IV. füz. Az Endre által adott okmány bár hét példányban iratott le, mind a hét elveszett. Mint látandjuk, e történt a szászokéval, e történt az angolokéval, mit korunkban Sir Cotton Robert mentett meg szabója ollója alól. A miénk hitelességéről többen irtak. Többek közt I. Tud. gyűjtemény 1828. IX. f. 60. l.

szabadsága, némely királyok hatalma által, kik néha haragukban bosszút állottak, néha gonosz emberek hamis tanácsaira is hallgattak, vagy saját hasznukat keresték, igen sok részben rövidséget szenvedett: nemeseink fenségünk, és elődeink, az ő királyaik füleit gyakor izben verdesték kérelmekkel és folyamodásaikkal országunk javítása iránt. Mi tehát, tartozásunkhoz képest, az ő kérelmeknek mindenben eleget tenni akarván, kivált mivel közöttünk és közöttük e miatt már többször nem csekély keserőségek támadtak, mit, hogy a királyi méltóság teljesebben megőriztessék, illik kikerülni, (mert ez jobban senki által sem eshetik meg, mint ő általok), megadjuk mind nékik, mind országunk egyéb embereinek a szent királytól megadatott szabadságot; és országunk állapotának javítására tartozó egyéb dolgokat is üdvösen rendelünk ekképen:

I. Rendeljük, hogy évenként a szent király ünnepét ha csak némi súlyos foglalkodás vagy betegség által nem akadályoztatunk, Székes-Fehérvárott tartozunk ülni; és ha mi jelen nem lehetünk, a nádor kétségkivül ott leszen helyettünk, s képünkben meg fogja hallgatni az ügyeket; és minden nemesek, tetszésök szerint, szabadon oda gyülekezzenek.

II. Akarjuk azt is, hogy sem mi, sem utódaink bár mi időben le ne tartoztassák s el ne nyomják a nemeseket valamely hatalmasnak kedvéért, hanemha előbb megidéztettek és törvény rende szerint elmarasztattak.

III. Továbbá semmi adót, semmi szabad dénárokat nem szedetünk a nemesek örökségein; sem házaikban sem falvaikban meg nem szállunk, hanemha meghivatunk. Az egyházak népeitől is teljességgel semmi adót sem szedetünk be.

IV. Ha valamely nemes meghalálozik fi nélkül, leányát illesse birtokának negyedrésze; a többiről tetszése szerint rendelkezzen, és ha a közbenjött halál miatt nem rendelkezhetik, a hozzá közelebb álló rokonokra szálljon; és ha teljességgel semmi nemzetsége sincsen, szálljon a királyra.

V. A megyei főispánok a nemesek örökségei körül ne hozzanak ítéletet, hanem csak pénz- és tized ügyekben; az alispánok a nemesek felett egyáltalában ne bíráskodjanak, hanem csak illető várnépök felett; az orvosokat és tovajokat ítéljék a királyi bilochusok, de a főispán elnökte alatt.

VI. Továbbá, a népségek közvádja, eltérőleg az eddigi szokástól, orvnak senkit se bizonyíthasson.

VII. Ha a király sereget akar vinni az országon kívül, a nemesek ne tartozzanak vele menni, hanem ha az ő pénzéért; és a díj nélkül vele menni vonakodók hadbírásra ne ítéltesenek. Ellenben pedig, ha sereg jőne az országra, mindnyájan tartozzanak menni. Továbbá, ha az országon kívül akarunk sereget vinni, és magunk megyünk a sereggel, valamennyi várispányok pénzünkért tartozzanak velünk menni.

VIII. A nádor, országunk minden emberei felett, különbség nélkül bíraskodjék; de a nemesek főben és birtokban járó ügyeit a királynak tudomása nélkül el ne végezhesse. Helyettese pedig csak egy legyen, s az is curiájában.

IX. Udvarbiránk, míg udvarunkban vagy, mindenki felett bíraskodhassék, s az udvarunkban elkezdett pert mindeütt befejezhesse; de mikor jószágán mulatozik, pristaldust ne adhasson (a végrehajtást el ne rendelhesse), s a feleket ne idéztethesse.

X. Ha valamely urnak a hadban történik halála, fia vagy testvére hasonló tisztséggel ajándékoztassák meg; és ha valamely nemes azonképen hal el, annak fia a király tetszése szerint jutalmaztassék.

XI. Ha külföldiek, tudniillik tisztességes emberek, jőnek az országba, az ország tanácsa nélkül méltóságra ne emeltessenek.

XII. A halállal kimulók, vagy halálra ítélték, vagy párbajban, vagy más okból elhalók hitvesei, ne fosztassanak meg hitbérükből.

XIII. Az urak úgy kövessék a király udvarát, hogy a szegények el ne nyomassanak általuk, s ki ne fosztassanak.

XIV. Továbbá, ha valamely főispán nem oly tisztességesen viseli magát, mint helyzete kívánja, vagy várnépeit nyomorgatja, fosztassék meg, ha ez bebizonyul ellene, az ország színe előtt csúfságosan méltóságától, és a mit elvett tőlük, adja vissza.

XV. Lovászaink, peczéreink, kaszásaink ne merjenek a nemesek falvaira szállani.

XVI. Egész vármegyéket vagy bármily méltóságokat örök birtokul nem adunk.

XVII. Azon birtokaitól, melyeket valaki jogos szolgálata által nyer, soha meg ne fosztassék.

XVIII. Továbbá, a nemesek, engedelmet nyervén tőlünk, szabadon mehessenek fiunkhoz, mint a nagyobbtól a kisebbhez, és e miatt ne szenvedjenek kárt birtokaikban. A kit fiunk jogszerüleg elmarasztott, azt nem fogadjuk be, valamint az előtte indított pert sem, míg szintén előtte be nem rekesztetett; más részről fiunk sem teendi ezt.

XIX. A várjobbágyok tartassanak a szent István király által szerzett szabadság szerint; hasonlóképpen a külföldiek is, bármí nemzetbeliek legyenek, a kezdettől fogva nekik engedményezett szabadság szerint tartassanak.

XX. A tizedek ne váltassanak meg pénzen, hanem mit mikép terem a föld, bort vagy gabnát, azzal történjék a fizetés: és ha a püspökök ellenmondanak, nem segítjük őket.

XXI. A püspökök a nemesek örökbirtokairól ne adjanak tizedet lovaink számára, sem a királyi birtokokba, azok emberei ne tartozzanak tizedeiket behordani.

XXII. Továbbá, sertéseink a nemesek erdeiben vagy rétein, ezek akarátának ellenére, ne legelhessenek.

XXIII. Továbbá, a mi új pénzünk esztendeig legyen érvényes, husvétől husvétig; és a dénárok olyasok, minők voltak Béla király idejében.

XXIV. A pénzek kamaragráfjai, a só és vámtisztek, országunk nemesei legyenek: izmaeliták és zsidók ne válhassanak azokká.

XXV. Továbbá, só az ország közepén ne tartassék, hanem csak Szabolcson és Szegeden, és a végekben.

XXVI. Továbbá, fekvő birtok az országon kívülieknek ne adományoztassék. Ha adományoztattak vagy eladattak, az ország népének adassanak vissza megváltás végett.

XXVII. A nyestbörök a Kálmán királytól szabott adó szerint fizetessenek.

XXVIII. Azt, ki törvény rende szerint marasztatott el, semmiféle hatalmas ember se oltalmazhassa.

XXIX. A főispányok érjék be tisztök illetőségeivel; egyebek, mik a királyé, tudniillik, csöbrök, adók, ökrök és a várak két harmada, járjanak ki a királynak.

XXX. Továbbá, ezen négy főuron kívül, tudniillik: a nádor, a bán, a király s a királyné udvarbirói, két méltóságot senki se viseljen.

XXXI. És hogy ezen engedményünk és rendelkezésünk mind magunk mind utódink idejében örökké érvényes legyen, hét oklevélpárba írttuk, és arany pecsétünkkel megerősítettük, úgy hogy egy pár küldessék pápa urnak, és ő irassa át lajstromába, második a hospitaléban, (a jános vitézeknél), harmadik a templom mellett, (a templomosoknál), negyedik a királynál, ötödik az esztergomi káptalanban, hatodik a kalocsaiban, hetedik a nádornál, ki idő szerint leend, őriztessék; úgy hogy az írást mindenkor szemei előtt tartván, sem ő ne tévedjen le a felebbmondottak valamelyik pontjáról, sem a királyt, vagy a nemeseket, vagy másokat ne engedjen letévedni, hogy mind ők örüljenek szabadságuknak, és azért hozzánk és utódaink iránt mindig hivek maradjanak, mind a királyi koronától a tartozó engedelmesség meg ne tagadtassék. Hogy ha pedig mi, vagy utódaink valamelyike bármikor ezen rendelkezésünk ellen véteni akarnánk, álljon szabadságukban ezen levél erejénél fogva minden hűtelenségi véték nélkül, mind a püspököknek mind más uraknak s az ország nemesseinek, öszvesen és egyenkint, jelenleg s jövőben és jövőendőben, nekünk és utódainknak ellenállni és ellenmondani örökre. ¹⁾

Kelt Kletusnak, udvarunk kancellárjának, az egri egyház prépostjának keze által, a megtestesült igének ezer kétszáz huszonkettődik évében, midőn főtisztelendő János esztergomi, tisztelendő Ugrin kalocsai érsekek, – Dezső csanádi, Rupert veszprémi, Tamás egri, István zágrábi, Sándor váradi, Bertalan pécsi, Kozma győri, Briccius váczai, Vincze nyitrai püspökök voltak; országlásunk tizenhetedik évében.

Mint láthatni, ez okmány kevéssel több, mint az Álmosal kötött szerződés, s Szt. István intézményei világosabb magyarázata; csak hogy most az alkotmány sánczai a köznemességet is befoglalják. Ez azon okmány, melyen a magyar nemesség szabadsága hat századon át nyugodott: mely mig egyfelől a nemzetet képező nemesség személyét adómentességgel

¹⁾ Szalay, Magy. or. Tört, I. 294. 1.

majdnem sérthetlenség jogával ruházta fel¹⁾, másfelől a nemesi birtokokat rendezé, s felállítja az ugynevezett leánynegyedet²⁾, mely a nőnem örökösödésénél egész korunkig tartott³⁾. S az egész nemzet részére a hongyülés tartásának kapuját végkép megnyitván⁴⁾, utolsó pontjában, hol a király törvénytelenkedése esetében ellentállásra hatalmazza fel a nemzet tagjait, alapját veté meg azon folytonos ellenzéki küzdelemnek, mely a nemesi szabadság védelme ürügye alatt, reformokról egész korunkig hallani sem akart – a nemzet roppant hátrányára. Itt vette alapját a várjobbágyokból a köznemesség, mely megyegyüléseinkre, s e gyülések által a hongyülésekre akkora befolyást gyakorolt; s melynek egyszerű házi tüzhelye a nemzetiségnek még akkor is oltára volt, mikor a magyarországi honnagykok olykor magokról megfélemedtek.

Igy folytatá tovább II. Endre az intézményeket, melyeknek Álmos és Szt. István csak alapját veté vala meg; hogy a korszellem intései szerint a századok nem újíták, az nem a XIII. század hibája; mint nem az Endréjé az, ha törvénytapodás esetén a nemzet olykor az utolsó pontra támaszkodott.

Ez alkotmányos gondolkodásaért II. Endrét sokan vádolták már gyávasággal. De hogy nemesebb indokok vezérlék, tanuskodnak mellette Erdély történelme lapjai, hol adományozásait a szász nemzettel szemben, mely jogérzetére támaszkodott, tovább folytatá; míg a rendeleteit tapadó barczasági németlovagok ellen fegyverrel tudott fellépni.

A részletek áttekintése végett, olvasóink figyelmét Erdély déli részére vonjuk, s mielőtt nagyobb események elbeszéléhez fognánk, megemlítjük a kerczi apátsággal éreztetett azon jóindulatát, miszerint Götzelin nevü lelkésznek 1223-ban megengedni, hogy Disznódot, mit neki II. Endre ajándékozott volt, az említett monostornak adományozhassa; vala-

¹⁾ A személyes szabadságról szól: a II. VII. VIII. XI. XIII. XVI. XVIII. XIX. XXIV. XXVIII. XXX. art.

²⁾ A birtok viszonyokról szól. a III. IV. XII. XV. XX. XXIII. XXVI. art.

³⁾ A gyüleésről I. XXXI. art.

⁴⁾ A leánynegyedről a IV. art.

mint ugyanezt a blakkok ¹⁾ földéből szakasztott némely birtokokban is megerősíté ²⁾.

Az adományozások e termékeny éveit az erdélyi szászok sem mulaták el kiaknázni. Bejövetelöknek még nincs egy százada, s annyira megerősödtek, hogy nemzeti egységek megalapítását komolyan czélba vették. Hogy Gejza őket bizonyos föltételek mellett fogadta be, bizonyos; de hogy minők mellett, okmányok hiánya miatt homály fedi. Bár minők lehettek is, az elfoglalt földterület apró darabokbani külön fekvése az egység kifejtését igen akadályozta volna. Ennek akartak most új fordulatot adni. II. Endréhez mentek, s azon előterjesztésre, mint ha a Gejzától nyert szabadságaikból időfolytán kiestek volna, azok újbóli helyreállítását kérték: s II. Endre 1224-ben egy adománylevelet irt alá ³⁾, melynek alapján a szászok Erdély harmadik jogos nemzetévé fejlenek, s a magyar alkotmányos szabadság védsánczai közé jutának. Ez örökemlékü s annyit vitatott, annyiféleképp összeállított, s magyarázott adománylevelet jónak láttuk egyenesen eredetiben közleni.

In nomine Sanctae Trinitatis et individuae Unitatis. Andreas Dei gratia Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Ramae, Serviae, Galliciae, Lodomeriae Rex in perpetuum. Sicut ad regalem pertinet dignitatem, superborum contumaciam potenter opprimere: sic etiam regiam decet benignitatem, oppressiones humil-

¹⁾ Alkalmat veszek magamat helyreigazítani a felett, hogy felyebb (19. l. 2.j.) az mondám, hogy az oláhok, (blak név alatt) ez oklevélben jönnek legelőször elő; de már 1204-ben látom a pápa levelében. Fejér, Cod. dipl. II. 245.

²⁾ Montem S. Michaelis írja az oklevél. Tud. gyüjt. 1830. III. 98–100. l. Fejér, III. 1. 399. l. a várat Erd. Régiségei. 163.

³⁾ Ez adománylevél hitelességéről egyidőben kemény viták folytak, melyek azonban érvényességét meg nem ingaták. A kétségbevonás főbb momentumait a következő szörszál-hasogatások képezték: hogy kelte helye feljegyezve nincs; hogy a keletidő Endre uralkodásának 21-ik évére van téve, holott csak 19-ikre esett az 1224-ik év; hogy ez okmány nem privilegium, hanem csak rendelet volt mint koronajoszágról, hogy majd egy századig, 1317-ig egy király sem erősíté meg; hogy az eredeti nem létezik, s csak transumptumok teszik a szolgálatot, sat. sat. L. a legujabb e tárgyú visszatéréseket. Értekeződés a szász nemzet eredetéről. Enyed. 1846. 35. sat. Teutsch, Geschichte d. Siebenb. Sachsen I. 44. l. Schuller, Umriss u. Krit. Stud. 1851. II. 38. l.

lium misericorditer sublevare, et fidelium metiri famulatum, et unicuique secundum propria merita retributionis gratiam impertiri.

I. Accedentes igitur fideles hospites nostri Theutonici ultrasilvani universi ad pedes majestatis nostrae humiliter nobis conquerentes, sua questione suppliciter nobis monstraverunt, quod penitus a sua libertate, qua vocati fuerant a piissimo rege Gey-sa avo nostro excidissent. Nisi super eos majestas regia oculos solitae pietatis nostrae aperiret, unde prae nimia paupertatis inopia nullum majestati regiae servitium poterant impertiri. Nos igitur justis eorum querimoniis aures solitae pietatis inclinantes, ad praesentiam, posteriorumque notitiam, volumus devenire, quod nos antecessorum nostrorum piis vestigiis inherentes, pietatis moti visceribus, pristinam eis reddidimus libertatem.

II. Ita tamen quod universus populus incipiens a Varas usque in Boralt, cum terra Syculorum terrae Sebus, et terra Daras unus sic populus, et sub uno Judice censeantur. Omnibus Comitatibus praeter Chybiniensem cessantibus radicitus.

III. Comes vero quicumque fuerit Chybiniensis nullum praesumat statuere in praedictis Comitatibus, nisi sit infra eas residens, et ipsum populi eligant, qui melius videbitur expedire.

IV. Nec etiam in comitatu Chybiniensi aliquis audeat comparere pecunia.

V. Ad lucrum vero nostrae Camerae quingentas marcas argenti dare teneantur annuatim, nullum praedialem, vel quemlibet alium, volumus infra terminos eorundem positum, ab hac excludi reddicione, nisi qui super hoc gaudeat privilegio speciali. Hoc etiam eisdem concedimus, quod pecunia quam nobis solvere tenebuntur seu dinoscuntur, cum nullo alio pondere, nisi cum marca argentea, quam piissimae recordationis pater noster Bela eisdem constituit, videlicet quintumdimidium fertonem Chybiniensis ponderis, cum Coloniensi denario, ne discrepent in statare, solvere teneantur. Nunciis vero, quos Regia Majestas, ad dictam pecuniam colligendam statuerit, singulis diebus, quibus ibidem moram fecerint, tres lottones pro eorum expensis solvere non recusent.

VI. Milites vero quingenti infra regnum ad Regis expeditionem servire deputentur. Extra vero regnum centum, si rex

in propria persona iverit. Si vero extra regnum Jobagionem miserit, sive in adjutorium amici sui, sive in propriis negotiis quinquaginta tantummodo milites, mittere teneantur, nec regi ultra praefatum numerum, postulare liceat, nec ipsi etiam mittere teneantur.

VII. Sacerdotes vero suos libere eligant, et electos repraesentent, et ipsis Decimas persolvant, et de omni Jure ecclesiastica, secundum antiquam consuetudinem eis respondeant.

VIII. Volumus et etiam firmiter praecipimus. Quatenus ipsos, nullus judicet nisi nos, vel comes Chybiniensis, quem nos eis loco et tempore constituemus. Si vero coram quocunque Judice remanserint, tantummodo judicium consuetudinarium reddere teneantur, nec eos etiam aliquis ad praesentiam nostram citare praesumat, nisi causa coram suo iudice, non possit terminari.

IX. Praeter vero supradicta, silvam Blacorum et Bissenorum, cum aquis usus communes exercendo, cum praedictis scilicet Blacis et Bissenis, eisdem contulimus, ut praefata gaudentes libertate, nulli inde servire teneantur.

X. Insuper eisdem concessimus, quod unicum sigillum habeant, quod apud nos et magnates nostros, evidenter cognoscatur.

XI. Si vero aliquis eorum. aliquem convenire voluerit, in causa pecuniali, coram Judice non possit uti testibus, nisi personis infra terminos eorum constitutis, ipsos ab omni jurisdictione penitus eximentes.

XII. Salesque minutos, secundum antiquam libertatem circa festum beati Georgii octo diebus, circa festum beati regis Stephani octo, et circa festum beati Martini, similiter octo diebus, omnibus libere recipiendos concedentes.

XIII. Item praeter supradicta eisdem concedimus, quod nullus Tributarium, nec ascendendo nec descendendo praesumat impedire eos.

XIV. Silvam vero cum omnibus appendiciis suis, et aquarum usus, cum suis meatibus, quae ad solius Regis spectant donationem, omnibus tam pauperibus, quam divitibus libere concedimus exercendos.

XV. Volumus etiam et regia auctoritate praecipimus, ut

nullus de Jobagionibus nostris, villam vel praedium aliquod, a regia Majestate, audeat postulare, si vero aliquis postulaverit, indulta eis libertate, a nobis, contradicant.

XVI. Statuimus insuper dictis fidelibus, ut cum ad expeditionem, ad ipsos nos venire contigerit, tres descensus tantum solvere, ad nostros usus teneantur. Si vero Vayvoda, ad regalem utilitatem, ad ipsos, vel per terram ipsorum transmittitur, duos descensus, unum in introitu, et unum in exitu solvere non recusent.

XVII. Adicimus etiam supradictis libertatibus praedictorum, quod mercatores eorum ubicunque voluerunt in regno nostro, libere et sine tributo vadant et revertantur, efficaciter jus suum, regiae Serenitatis intuitu prosequentes. Omnia etiam fora eorum inter ipsos, sine tributis praecipimus observari.

Ut autem haec, quae ante dicta sunt, firma et inconcussa permaneant in posterum, praesentem paginam, duplicis sigillii nostri munimine fecimus roborari. Datum anno ab incarnatione Domini millesimo ducesimo vigesimo quarto. Regni autem nostri anno vicesimo primo ¹⁾.

Ez a II. Endre emlékezetes ugynevezett Andreanum diplomája. Nevezetes engedmények. Az első pont régi szabadságukat adja vissza; a második bizonyos határok közt egy néppé, egy megyévé teszi; a harmadik a népnek tiszt. választási jogot ad; a negyedik az ottani pénzválthatást korlátozza; az ötödik évi adó illetményöket 500 marka ezüstben állítja meg; a hatodik a katonaadást szabályozván, illetéküket az országban folyó háborúra 500, a hazán kívül, ha a király vezeti 100, ha más, akkor 50 főben szabja meg; a hetedik papjaik szabad választására hatalmazza fel, kiknek a tizedet adják; a nyolczadik, mint egységök egyik sarkköve, őket a szebeni ispán főnöksége alá rendeli; a kilencedik a bessenyők és blakkok közikbe szakadt erdeit vizeit közössé teszi velök; a tizedik egy közös pecsétet ad nekik, a tizenegyedik azon jogot engedi, hogy pénz körüli perben, csak ott lakó legyen tanu a szász ellen;

¹⁾ A szöveget I. Schultzer, Umrisse. II. Urkundenbuch 20. I. A felosztásban követtem Neugeborent. Archiv d. Verein II. B. 1. heft. végén 21. I. Magyarul I. Értekeződés a szász nemz. eredetéről 27. I. Fejér, III. 1. 441.

a tizenkettődik megengedi, hogy Szt. György, Szt. István és Szt. Mihály napkor nyolcz napig a bányaktól apró sót hordhasanak; a tizenharmadik meghagyja a királyi adószedőknek, hogy átmenve, őket ne háborgassák; a tizennegyedik az erdőket vizeket szegény és gazdag közt közössé teszi: a tizenötödik a más nemzetbeliek ottani birtokolhatását kirekeszti; a tizenhatodik meghatározza, hogy ha a király közikbe érkezik, három ingyen gazdálkodással, a vajdának pedig csak kettővel tartozzanak; az utolsó a kereskedést szabályozván, az országban vám nélküli járást, s magok közt is szabad kereskedést enged.

Rövid tizenhét pont, s mégis elégséges volt arra, hogy a szász nemzet szabadságát, jollétét, hat század viharaival szemben megvédje.

Mekkora térre terjedt egyelőre e kiváltság ereje? minő viszony volt hajdan a szász nemzet s az ott lakó oláhok közt? egy sereg ilyszerű kérdés a történet buvárlat feladataihoz tartozik ugyan ¹⁾, de fejtegetése, egyik vagy másik vélemény elfogadása, darázs-fészekre vezetne. Legyen elég ennyi, figyelmeztetésül történelmünk folyamában e szép korálsziget alakulására, mely míg idővel a polgári elem, ipar és kereskedelem fészkévé lőn, rajta Erdély közéletének sok gondolata megtörött.

Ez intézmények által a közvélemény, az aranybulla által a magyarság, az Andream diploma által Erdélyben a szász-ság meglévén nyerve: a királyi szék tekintélye, fénye, gazdagsága helyreállítása végett a koronajavak visszafoglalását ujba tervbe vevék. E szándék Erdélyre különös befolyást gyakorolt. Mint felebb említők, II. Endre a festői szép Barczaságot, a mai Brassó vidékit, 1211-ben, a német lovagrendnek adományozta volt. Pár év mulva, 1213-ban, Vilmos püspök azon kedvezést hozza, hogy a nekik adományozott területen, a tán oda települő magyarok és székelyeken kívül, minden tizedet nekik

¹⁾ Az Andr. diploma critikai magyazátába legutósor Schuller Károly szebeni tanár, bocsátkozott, ki „Umrisse et Krit. Studien” czimű nagy fáradással irt munkája II. kötetét majdnem egészen e tárgynak áldozá. 37–151. l.

enged¹⁾). Mindent megkivántak érettek tenni, csakhogy a határszélek őrzésének, mit vállaltak, megfelelhessenek²⁾).

Jó formán hozzá is láttak a befészkelődéshez, mert néhány év alatt öt várat emelnek³⁾, hogy éppen melyeket, nem tudni ugyan teljes bizonyossággal, de úgy hiszik, hogy a már csak romokban látszó Heldenburgot Krizba, Kreuzburgot Nyén felett, valamint Feketehalom, Földvár és Töröcsvár alapjait is nekik tulajdonítják⁴⁾. Ugy látszik kővárt emeltek, holott csak favárra volt engedélyök. Minden lépésök arra kezdett mutatni, hogy a Barczáságon rendjök számára független birodalmat terveztek. E merész terv méjjen sérté a magyart, ki vérrel szerzett hazája megtartásáért mindig kész volt vérét ontani. II. Endre, főleg a korona fényére féltékeny ifju király befolyására⁵⁾, 1221-ben a Barczáság visszavételét kimondá. A lovagrend vévén a parancsot, a pápához, III. Honoriushoz folyamodott, ki magát közbe vetette⁶⁾. A király, a pápai hatalom e legnagyobb bálványzója, míg a magyar és szász nemzettel tisztába nem jött, visszalépést szinlelt: a pápa kedvéért nem hogy a visszavételt végre hajtotta volna, sőt 1222-ban új adomány levelet ad ki, melyben kárpoztulásul még 12 sóhordó hajó tarthatására ad engedélyt, hatra a Maroson, hatra az Olton, még pedig oly anomál joggal, hogy visszajövet vámtalanul hozhassanak bár mi kereskedelmi cikket; s egyszersmind jóváhagyását adta, hogy a favarak helyett, kővárokat építhessenek⁷⁾.

Hatalmok e legmagasabb pontján, a pápával szövetkezve, tovább lépnek: addig is, míg a népesség száma püspök küldését kíváná 1223-ban a pápa egy külön dekant rendel ide⁸⁾, mi az ellenek forrongó vihart szárnyra költé. Rináld püspök, ki egyébaránt a pápánál oly kegyben volt, hogy szemhibája mellett is püspökségre emelé, – ellenök fellépik, s az előde ál-

¹⁾ Fejér, Cod. dipl. II. vol. 1. 144. Szeredai, Ser. Ep. 6. 1.

²⁾ Fejér, Cod. dipl. III. vol. 1. 117.

³⁾ Okl. Schuller, Archiv I. 256.

⁴⁾ E várak leírását, Kőváry, Erd. Régiségei 130. 153. 54. 71. 76. 1.

⁵⁾ Okl. Schuller, Archiv I. 259.

⁶⁾ Okl. J. Benkő, Milkovia I. 101. 1.

⁷⁾ Okl. Értekez. szász nemz. ered. 68. 1. Fejér, III. 1. 370. 422.

⁸⁾ Oklevél Schuller, Archiv, I. 231.

tal adományozott tizedet visszahuzza, kik azonnal védnökökhöz, III. Honoriushoz folyamodnak, ki a püspöket büntetéssel fenyegeti, ha feltett szándékától el nem áll ¹⁾; s a dekánt beküldette. És most ott állott a szép Barczaság mint oly terület, mely már sem polgári sem egyházi igazgatás tekintetében Erdélylyel többé össze nem függett; a Barczaság teljes kiszakítása oly leplezetlenül terveltetett, hogy világos lön, miképp a pápa bele egyezett, hogy e gyönyörű szép vidék a magyar korona hatalma alól is kiszakasztassék ²⁾.

Rináld püspök, mint az udvar kegyencze, jelenlatta a perczet, hogy a király haragját, s a nemzet méltóságára büszke Béla herczeg menyköveit felkeltse. Papság s haza egyaránt elég féltékeny volt a nevededő lovag-hatalomra; ki volt békülve egymással apa és fiu, király és haza; s minyjoknak egy vágya volt, a házába besimult idegen lovagok féktelenségét megtörni. S a lett belőle, hogy a király 1225 tavaszán sergét felülteti, Erdélyben terem, s a lovagrendtől nem követelt kevesebbet, mint hogy a Barczaságról teljesen kivonuljanak. A lovagok a nemzet haragjával szembe szálltak. A pápához folyamodnak, ki őket ellentállásukért megdicséri, s oltalmát igéri ³⁾. Be is jött a pápai küldött, megkisérté engedékenységre birni a nemzetet, de akarata hajthatatlan; látva, hogy nem boldogul, a lovagokhoz fordul, de ezek, sem foglalásaik visszaadásáról, sem a király által rosszalt pénzverésről nem akartak lemondani, s kimondák, hogy csatára bizzák az ügyet. A király e rendnek, melyet az oklevelek kebelbeli kigyónak, emésztő tűznek neveznek, még tán ekkor is megengedett volna, ha feltételeit teljesítik; de a lovagok inkább mind egyik el akartak hullni, mintsem megkedvelt önállásukról lemondjanak. A király ez engedékenysége megtette a pápánál hatását, püspököket küld be, hálátlansággal vádolja a lovagokat, s még egyszer felszólíttatja, hogy a királynak engedelmeskedjenek.

Azonban késő volt, mert a magyar, mihelyt az első követség sikeretlenségét látta, a másodikat be sem várva: fegy-

¹⁾ Oklevél. Archiv I. 232. I. ²⁾ Oklev. Archiv. 236.

³⁾ Okl. ugyanott 240. I.

vert huzott, s azon év júniusában ¹⁾ a Barcza szép völgyébe beront... a lovagrendet harczban szétszórja... túlzi Erdély határain, Kumaniaba a mai Moldvába, hol ismét várat építettek, de a nép itt is megtámadja ²⁾, itt sem nyughattak meg. Innen is felkeltek, a Visztula partján nyertek új hazát. A pápa és az összes rend főnöke, Salza Hermán, jogai érvényesítését éveken át követelte; végre legalább kárpotlást kért, de II. Endre mindent megtagadott ³⁾, s többé Erdély földén nem jelentek meg ⁴⁾.

Igy állitá valahogy helyre II. Endre a csendet és rendet; helyre állitván, Benedek vajdánk helyett, 1226-ban Bélát küldé Erdély kormányára ⁵⁾. S a két ország dolgai kedvező folyamatba jövének.

31. §.

Az oláhok, s kenézségek.

A II. Endre alatt kiváltságokat nyert magyar és szász, s az ősidőktől fejenként nemesi szabadságban élő székely nemzet mellett, egy negyedik is igényli figyelmünket, s ezek a számban oly tekintélyes oláhok ⁶⁾.

Nem igen emlékeztünk e népről, mert a magyarok bejövételétől mintegy eltűntek a történet láthatárán. A magyar ura-

¹⁾ Hogy júniusban történt I. a kiszámítást. Archiv. I. 202. jegyz.

²⁾ L. ide 27. db. oklevelet az idézett alapos értekezés végén. Archiv I. 214–263.

³⁾ Okl. Bethlen, Deutsch., ord. in Siebenb. 97–98. l.

⁴⁾ Szép vagonról rendelkezettek, 1840-ben Czófalva és Barátos közt, lakhelyök szomszédában 9 arany csákányt találtak, melyek némelyikén kereszt és bárány volt látható, pontozott metszésben. E csákányok, s itt talált arany lószerszámok ha tőlük jönek, arra mutathatnak, hogy itt is csatájok volt. A csákányok egy példánya a bécsi régiségtárban. L. Új magy. Muzeum 1853. II. f. 56. l.

⁵⁾ Katona, Epitome Cronol. I. 441. Hogy Erdély felett állt mutatják némely oklevelek. Milyenek Katona, Hist. Crit. V. 569. 586 Fejér, Tom. III. Col. II. 253. 365. l.

⁶⁾ Az Oláhokról mint nemzetről a történészek csak ez időtájban kezdenek emlékezni: a byzánckiak 1102, a latin írók 1197–1219 között, Kurz: Magazin. II. 292 l.

lom alapításának fegyverrel kívántak ellentállani, miért, mint fegyverrel legyőzöttek ¹⁾, azon kor szokása szerint, hadi foglyokképp tekintődtek; mint ilyenek a korona, papság és nemesség közt oszlának fel, kik szolgálatra fordíták. Mignem Kálmán király nekik földdarabok szakasztását rendelé ²⁾.

Mint az addig ismeretes oklevelekből nyomozhatjuk, mégsem voltak épp úgy elnyomva, mint némelyek hinni szeretik; számokra is elég út maradt fenn, melyen a személyes ügyesség felvergődhetett. A nemesség saját falvaiban főnökeket állíta, kik falus- és udvarbirák valának egyszersmind. A kormány is a saját váraihoz tartozó uradalmak erdőségeiben irtásokat tétett, s az irtványi telep főnökét bizonyos birói hatalommal látta el: e két uton, mint a koronajóságok birái, egyesek gazdái, k e n é z e i, jobblétre tettek szert, s közülök sokan kiemelkedtek.

Ezen kenézségek ³⁾, idővel vajdaságok, ispánságokká nevedtek. A királyi várakhoz tartozó némely kenézek többire egyezményleveleket kaptak, melyek ugyan csak a tartozás és fizetés mennyiségét határozták meg, de a kenéznek adómentességet és a törvény előtt nemesi állást biztosítottak ⁴⁾. Ez egyezmény levelek visszavehetőek voltak ugyan; de idővel a családra szálltak.

Ily kenézségeket egész Erdélyben látunk; még magában a Székelyföldön is, Oláhfaluban ⁵⁾, Bereczken, ⁶⁾; a szász földön már több van, mint Szelistyén, Glimbokán, Kudsiron, s a szász

¹⁾ Anonym. Bel. Reg. Cap. XXVII.

²⁾ Keza, Prodhraczkinál 89. l.

³⁾ A kenézségek misége a forradalom előtt nagy vita tárgya volt. Névtelentől egy ily című munka jelent vala meg: Viszsgálódások az erdélyi kenézségekről. Mely munka a kenézeket oláh nemesekként akará láttatni. Ezt gr. Kemény J. egy alapos értekezésben megtámadta, felhánvya a történészeket, okleveleket, körülbelől azon tanokat állítá fel, melyeket e §-ban hozunk. L. Kurz Magazin 1846. II. B. 286–339. l. Kenéz slav szó, s ily hivatalnoki értelemben Europa keletjén használatba volt. A tatárok IV. Béla alatt Magyarhont mintegy 100 kenéz által igazgaták. (Roger, Carmen Miserab. Cap. 35.)

⁴⁾ I. Lajos kir. egy 1366-i ily értelmű rendelete alapítá, mely a kenézeket két részre osztályozá: egyike élvezé a kiváltságot, a nemesek kenézei pedig csak egy falusbiróval voltak a törvény előtt egyenlők. Magazin 294–98. l.

⁵⁾ L. az oklevelet Schuller, Umrissé. I. Urkund. 9. l. mely oklevél azonban kétség alá vonatott. Nemz. Társ. 1838 II. 57.

⁶⁾ Oklevél, Benkő, Milkovia II. 117. l.

székek más helységein ¹⁾). Azonban leginkább kifejlett a magyar megyéken; ilyeket ismerünk többek közt Lupsán ²⁾; legkihatóbb nyomait látjuk Csicsóvár körében, Kövárvidék felé; főleg pedig Déva vára körül. Mind ez arra mutat, hogy régente nem volt az egész oláhság jobbágyosság alatt, hanem egy része bizonyos szabadságban élt, s saját vajdájuk alatt álltak, kik a megyei főispánnak voltak alája rendelve. Nyomokat látunk erre Zarándban, Hunyadban, Abrudbányán ³⁾).

Ez eredete az oláhok nemesedésének, mihez Zsigmond király már adománylevelekkel járul, Hunyadi pedig Hátszegvidékén épen nagy mértékben folytatja. Magyar nemességet nyervén, egy sereg derék családdal szaporíták az alkotmány sánczain belől élő magyar nemzetet ⁴⁾).

Mintán a három nemzetet Erdély földén így látók constatirozva, s most a negyedik nemzet kenézeit is bemutattuk: Fogaras földéről tartozunk némi felvilágosítással, mint a melyet ez időben (1222–31) Oláhok földje név alatt emlegetnek ⁵⁾. Ez némi önállásra mutatna; de erről oklevelek nyomán azon meggyőződésre jött az újabb idő, mikép Fogaras földje a magyar első királyok alatt nem tartozott határozottan Erdélyhez, hanem Bulgária részét tévé, az oláhországi erdőkhez tartozott, s azt mint erdőséget csak legelőül használták. E határkérdést a magyar királyok később kiegyenlíték; Fogarasföldje Erdélyhez szakadt; népe bizonyos szabadságban maradt sokáig; idővel állandó telepet kap ⁶⁾; Fejérmegyéhez csatolódott, s egy részévé lőn a magyarok hét megyéjének, míg a székelyföld Erdély nyolczadik, a szászföld kilenczedik megyéjét képezé.

¹⁾ Oklevelek, Magazin II. 332–34. l.

²⁾ Oklevél, Magazin II. 335.

³⁾ Az oklevelet, Magazin II. 325.

⁴⁾ L. ide gr. Kemény J. értekezését a főispánok alatt állt oláh vajdaságokról a XIV. XV. sz. L. Új magy. Muzzeum 1854 VII. 119–132. l.

⁵⁾ A hátszegi kenézségek nemesi birtokká változtak; de másutt megmaradtak, mint voltak, jobbágyoknak; mignem a XVII. század elején az ily bírók többé nem jönnek elő kenéz nevezettel. Oklevelek Magazin II. 327–30. l.

⁶⁾ A szásznoknak adott Andr. diploma 1224-ben s más oklevelekben 1231-ben még Terra Blaccorum. Oklevél Magazin I. 175.

⁷⁾ L. kimutatását oklevelek nyomán gr. Keménytől, Magazin I. 175–180. l.